

знаходити оптимальний вихід з них, загострювати увагу та поглиблювати інтерес студентів до навчання.

Отже, методологічний і творчий синтез наукових та мистецьких принципів, засобів, компонентів при дослідженні, осмисленні і практичній

реалізації різноманітних теоретичних і прикладних аспектів педагогіки вищої школи є імперативом, необхідною передумовою для забезпечення її інтелектуального, інноваційного статусу як однієї з провідних вузівських соціогуманітарних дисциплін.

Список використаних джерел

1. Гладуш В. А. Педагогіка вищої школи: теорія, практика, історія : навч. посіб. / В. А. Гладуш, Г. І. Лисенко. – Донецьк : Акцент ПП, 2014. – 416 с.
2. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : білінгвальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / С. С. Вітвицька, Н. М. Андрійчук. – Житомир : Видавництво ЖДУ, 2013. – 291 с.
3. Енциклопедія освіти / В. Г. Кремень (головний редактор). – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Каптерев П. Ф. Избранные педагогические произведения / под. ред. А. М. Арсеньева. – М. : Педагогика, 1982. – 704 с.
5. Педагогіка вищої школи / за ред. В. Г. Кременя, В. П. Андрущенко, В. І. Лугового. – К. : Педагогічна думка, 2009. – 256 с.
6. Стефановская Т. А. Педагогика: наука и искусство : курс лекцій : учебное пособие для студентов, преподавателей, аспирантов / Т. А. Стефановская. – М. : Совершенство, 1998. – 368 с.
7. Ушинский К. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии / К. Ушинский. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2004. – 576 с.
8. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., допов. – К. : Академвидав, 2014. – 456 с.
9. Харькин В. Н. Педагогическая импровизация: теория и методика / В. Н. Харькин. – М. : Магистр, 1992. – 160 с.

В статтє педагогика вищої школи рассматривается синхронно и как наука, и как искусство. Авторами отмечено, что педагогика высшей школы имеет все критериальные признаки, совокупность которых дает основания без всяких сомнений отнести педагогику высшей школы к области теоретического и прикладного знания. В статтє обоснована факторы, определяющие статус педагогики высшей школы как науки.

Ключевые слова: детерминанты педагогики, педагогика высшей школы, искусство, наука, научное знание.

The article view pedagogy of high school simultaneously as a science and as an art. The authors stated that pedagogy of high school has all the signs of criteria, the totality of which gives ground to include without any doubts the pedagogy of high school into the field of theoretical and applied scientific knowledge. In the article the factors that determine the status of pedagogics as a science have been determined.

Key words: determinants of pedagogy, pedagogy of higher education, art, science, scientific knowledge.

УДК 378.033

Фенчак Любов Михайлівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет

ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТА В УМОВАХ ВНЗ

Формування екологічної культури майбутніх вчителів початкових класів є частиною їх професійної підготовки, а його зміст передбачений новою концепцією розвитку вищої школи. Об'єктивно виникає потреба внесення ефективних змін у зміст і методи підготовки фахівців відповідно до їх майбутньої діяльності. В статті розглядається питання про необхідність формування екологічної культури майбутніх вчителів початкових класів, обґрунтовано технологію ефективного функціонування. Процес удосконалення екологічної культури студентів педагогічного напрямку підготовки має здійснюватися системно, реалізуючи конструктив трьох провідних факторів - екологічної освіти; екологічного виховання; еколого-практичної діяльності. На основі власних спостережень та досліджень виявлено, що у ВНЗ наявна система формування екологічної культури студентів, але вона містить тільки деякі елементи та фрагменти під час навчально-виховного процесу. У зв'язку з цим досліджено основні принципи, фактори і умови забезпечення екологічної культури студентів, що створюють об'єктивні можливості розроблення педагогічної системи означеного процесу. Від якості підготовки майбутніх вчителів залежатиме рівень культури й моралі майбутніх поколінь, а, отже, і їхнє ставлення до природи.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічна культура, організація навчально-виховної роботи, педагогічні умови, педагогічна система.

Постановка проблеми. Сьогодні проблеми екологічної освіти в усьому світі приділяється велика увага. Метою екологічної освіти є забезпечення саме екологічних знань та умінь. Екологічні знання повинні слугувати людині не тільки під час виконання професійних обов'язків, а й постійно в побуті, на відпочинку, на робочому місці. Таке можливе лише за умови, коли знання перейшли у найвищу форму у звичку, у екологічну культуру.

Екологічна культура передбачає наявність у особи певних знань та переконань, готовності до «свідомої діяльності у процесі освоєння та збереження життєво необхідних цінностей природного середовища» [8]. Оскільки формування екологічної культури майбутніх вчителів початкових класів є частиною їх професійної підготовки, а його зміст передбачений новою концепцією розвитку вищої школи, то об'єктивно виникає потреба внесення ефективних змін у зміст і методи підготовки фахівців відповідно до їх майбутньої діяльності. Від якості підготовки майбутніх вчителів залежатиме рівень культури й моралі майбутніх поколінь, а отже і їхнє ставлення до природи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремим аспектам формування екологічної культури студентів педагогічних навчальних закладів присвятили свої дослідження А. Бегека, Т. Гладюк, О. Король, Т. Кузнєцова, С. Либідь, В. Львова. Цілий ряд наукових робіт присвячено проблемі формування феномену екологічної культури особистості, а саме: В. Бондаренка, Т. Вайди, Е. Гірусова, С. Глазачева, Н. Грейди, І. Зверєва, М. Кисильова, Л. Когана, О. Король, В. Крисаченко, Л. Лук'янової, А. Суравегіної та інших.

Майже всі дослідники вказують на основні компоненти екологічної культури: система екологічних знань; система вмінь і навичок з раціонального використання, збагачення й охорони природи; система екологічних норм, цінностей; соціальна природоохоронна практика. Виходячи з цього, складається визначення екологічної культури як інтегративної риси особистості, що містить відповідні ідеали і цінності, норми поведінки, екологічну відповідальність. Слід також зазначити, що всі визначення екологічної культури не виключають, а доповнюють одна одну.

У наявних наукових працях і спеціальних дослідженнях певною мірою вже досліджено зміст і методи формування екологічної культури студентів. Водночас ще недостатньо приділено уваги дослідженню педагогічних особливостей формування екологічної культури майбутніх вчителів початкових класів.

Метою статті є обґрунтування педагогічних умов та особливостей розвитку екологічної культури майбутніх фахівців початкової школи.

Виклад основного матеріалу. На основі аналізу теорії та практики формування екологічної культури майбутніх фахівців педагогічного профілю та власного дослідження з'ясовано, що формування екологічної культури студентів в умовах ВНЗ вимагає організованої системи, ефективність якої

забезпечується наявністю відповідного концептуально-методологічного підґрунтя, а саме:

- створення єдиного підходу до формування екологічної культури в освітньому просторі вищої школи у ході різновидів навчально-виховної діяльності студентів;
- екологічна освіта повинна здійснюватись на основі системного принципу;
- процес формування повинен базуватися на ієрархічній системі філософських категорій і законів пізнання;
- студенти повинні володіти системою екологічних ціннісних орієнтацій, що забезпечується реалізацією сукупності аксіологічних принципів (демократичність, гуманістична спрямованість, толерантність, самовизначення) у системі цілеспрямованого розвитку взаємин внутрішнього світу студентів із зовнішнім середовищем [1].

Процес формування екологічної культури студентів педагогічного напрямку підготовки має здійснюватися системно, реалізуючи конструктив трьох провідних складових: екологічної освіти, екологічного виховання, еколого-практичної діяльності. На основі власних спостережень та досліджень виявлено, що у ВНЗ наявна система формування екологічної культури студентів, але вона містить тільки деякі елементи та фрагменти під час навчально-виховного процесу. Школа, вищі навчальні заклади, як наголошує А. Кмець «це та сила, що здатна реформувати суспільну свідомість» [4], яка є складовою, на нашу думку, екологічної культури особистості.

Нами виявлено, що ефективному формуванню та розвитку екологічної культури студентів з напряму підготовки «Початкова освіта» сприятимуть наявність відповідних педагогічних умов. Їх дослідженню у навчально-виховному процесі ВНЗ приділили увагу Ю. Бойчук, Г. Пономарьова, Г. Пустовіт, А. Кмець, Г. Тарасенко, М. Швед. Ми поділяємо думку цих дослідників, що під педагогічними умовами, формування екологічної культури майбутнього вчителя необхідно розуміти взаємопов'язаний комплекс заходів навчально-виховного процесу, який забезпечує розвиток особистісних мотивів навчання студента щодо відповідального відношення до природного середовища, наближення його навчально-пізнавальної діяльності до характеру майбутньої діяльності, перехід студента на більш високий рівень здійснення екологічної діяльності. Вищі навчальні заклади потенційно мають можливість щодо створення відповідних педагогічних умов формування даної складової культури особистості.

На нашу думку, ефективність формуванням екологічної культури майбутнього фахівця початкової освіти буде залежати від дотримання таких умов: наступність і неперервність навчання; опора на життєвий досвід студента; прагнення студента до професійного самовдосконалення; урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів; суб'єкт-суб'єктний характер відносин учасників навчально-виховного процесу.

Так, визначальною умовою формування екологічної культури майбутнього вчителя є наступність та неперервність у здійсненні екологічної освіти. *Наступність* спрямована на поступове формування екологічної культури майбутнього вчителя, її постійне професійне вдосконалення, вирішуючи, таким чином, суперечність між новою системою умов, вимогами навчання і вихідними можливостями студента. Наступність передбачає також збагачення засобів, форм і методів формування еколого-валеологічної культури, акумулює позитивні результати на всіх рівнях педагогічного процесу. *Неперервність* формування екологічної культури можна розглядати як цілісну освітньо-виховну систему ВНЗ, яка охоплює всі етапи професійно-педагогічної підготовки студента. Наступність і неперервність формування екологічної культури виявляються в екологічній спрямованості професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя; узгодженості програм навчальних дисциплін і системній логіці репрезентації в них природозберігаючих знань; визначенні міжпредметних зв'язків у циклі дисциплін професійного спрямування; залученні студентів до активної професійно-творчої діяльності щодо збереження природного довкілля; педагогічному моніторингу динаміки розвитку екологічної культури студентів. Успішність формування екологічної культури майбутнього вчителя у кожному періоді професійно-педагогічної підготовки можлива тільки за умови наступності і неперервності навчально-виховного процесу, екологічної спрямованості науково-дослідної роботи студентів, педагогічних практик та соціально значущих справ [2; 4].

Важливою педагогічною умовою формування екологічної культури є також *опора на життєвий досвід студента*. Актуалізація в процесі навчання наявного особистісного екологічного досвіду студента педагогічного напрямку підготовки, отриманого ним в особистісному житті, а також набуття нового досвіду у взаємодії з іншими людьми, є одним з ефективних шляхів конструювання індивідуальної освітньої траєкторії майбутнього вчителя. У цьому разі власний досвід студента стає компонентом його екологічної освіти, яка є основою його активної екологобезпечної педагогічної діяльності. Таким чином, діяльність студента з опорою на власний екологічний досвід дозволяє відтворювати знання, уміння, навички, різні форми поведінки особистості, переводити їх з потенційного стану в актуальну дію, що сприяє: наповненню процесу навчання особистісними знаннями, власним досвідом, який адекватно відповідає інтересам, потребам і ціннісним орієнтаціям студента; логічному переструктуруванню та переосмисленню наявного досвіду і на цій основі набуттю нового досвіду; максимальному наближенню процесу навчання до професійної діяльності; усвідомленню не лише відомих науці ідей та закономірностей, а, що важливо, власних особистісних ресурсів, можливостей, особливостей.

Вирішальний вплив на залучення наявного та накопичення нового екологічного досвіду справляють індивідуально-психологічні особливості особистості

характер, темперамент, здібності та емоційно-вольова сфера. Цей вплив визначає сприйняття індивідом інформації (а також прогноз розвитку екологічної ситуації) і викликає різноманітні й, відповідно, унікальні поведінкові реакції [3; 6].

Цілісний процес формування екологічної культури неможливий без *професійного самовдосконалення*, як одного зі складників самоактуалізації, саморозвитку і самореалізації особистості майбутнього вчителя початкових класів. Загальновідомо про тісний взаємозв'язок між навчанням і самоосвітою. Навчання створює базу для самоосвіти, а самоосвіта, у свою чергу, створює умови для формування потреби в нових знаннях, спонукаючи ставити нову мету в навчанні. Важлива умова ефективності самоосвіти — усвідомлення цієї роботи. Самоосвітня робота студента багатопланова і багатоваріантна за формами і методами здійснення. Необхідна умова її організації — спрямоване і чітке планування, систематичність і логічна послідовність самостійного засвоєння нових екологічних знань.

Процес формування еколого-валеологічної культури має бути побудований на взаємозв'язку виховання і самовиховання особистості. Актуалізуючи настанову майбутнього педагога на оволодіння необхідними знаннями, уміннями й навичками, необхідно одночасно викликати необхідність самовдосконалення, ставити перед ним завдання, що спонукають до посилення і формування в собі позитивних якостей та ослаблення й ліквідування негативних. Цей процес відбувається відповідно до усвідомлених суспільних потреб, характеру професійної діяльності й особистої програми загального та професійного розвитку. Самовиховання полягає в умінні на основі самокритичної оцінки своєї особистості формувати в собі необхідні якості, риси характеру, уміння й навички правильної поведінки. При цьому необхідно підкреслити значення власних зусиль особистості.

У процесі вже безпосередньої професійної діяльності, у міру набуття досвіду, з віком, зі зростанням професіоналізму робота вчителя над собою займає все більш питому вагу в процесі його розвитку, моральної і педагогічної досконалості. Управління формуванням особистості поступово перетворюється на самоврядування своїм вихованням, освітою і розвитком.

При формуванні екологічної культури слід враховувати *вікові та індивідуальні особливості студентів*. Студентський період життя людини припадає переважно на період пізньої юності або ранньої дорослості, який характеризується оволодінням усім різноманіттям соціальних ролей дорослої людини: отриманням права вибору, набуття певної юридичної та економічної відповідальності, можливості включення в усі види соціальної активності, здобуття вищої освіти та опанування професією. Головними сферами життєдіяльності студентів є професійне навчання, особистісне зростання та самоствердження, розвиток інтелектуального потенціалу, духовне збагачення,

моральне, естетичне та фізичне самовдосконалення [3; 6].

Для соціально-психологічної характеристики студентства важливо, що цей етап розвитку життя людини пов'язаний з формуванням відносно самостійності. Студентство основний період становлення людини, особистості в цілому, виявлення різноманітних інтересів людини.

Результати досліджень, проведених під керівництвом В. Циба показали, що студентський вік («золота пора людини») — сенситивний період для розвитку основних соціогенних потенцій людини як особистості: формування професійних, світоглядних і громадянських якостей майбутнього фахівця; розвитку професійних здібностей і сходження до вершин творчості як передумова подальшої самостійної професійної творчості; центральний період становлення інтелекту і стабілізації рис характеру; трансформації системи ціннісних орієнтацій; інтенсивного формування соціальних цінностей у зв'язку з професіоналізацією [6].

Період навчання студента у вищій школі надзвичайно важливий період його соціалізації як особистості. Що стосується студента майбутнього вчителя, то його соціалізацію необхідно розглядати як багатоаспектне явище, яке детерміноване низкою соціокультурних і соціально-психологічних чинників: морально - духовні особливості родинного середовища, специфіка довузівського освітньо-виховного простору, практична реалізація наукової моделі підготовки фахівця в навчальному закладі. Випускник школи привносить до освітньої системи вищого педагогічного навчального закладу власний проект майбутньої професійної поведінки і життєтворчості, світоглядні орієнтири і моральні цінності, які відображають у тому числі й духовно-педагогічні вартості всіх його попередніх вихователів [5].

При формуванні екологічної культури слід враховувати, що цей процес охоплює студентів, які характеризуються найвищою соціальною активністю і достатньо гармонійним поєднанням інтелектуальної і соціальної зрілості. Урахування цих особливостей лежить в основі ставлення викладача до кожного

студента як партнера педагогічного спілкування. У процесі формування екологічної культури перед викладачем постає відповідальне психолого-педагогічне завдання формування студента як суб'єкта навчальної діяльності, що визначає перш за все необхідність навчити його умінням планувати та організовувати свою діяльність. Подібна постановка питання вимагає визначити навчальні дії, які необхідні для успішного навчання, програму їх виконання на конкретному навчальному матеріалі і чітку організацію вправ з їх формування. При цьому приклад виконання цих дій має продемонструвати сам викладач, урахуовуючи труднощі адаптаційного періоду навчання студентів на I курсі [2; 3].

Дотримання зазначених вище умов сприяє створенню оптимального освітнього середовища в процесі формування еколого-валеологічної культури студентів, яке дозволяє забезпечити атмосферу теплих людських відносин, підтримки, співпереживання, творчості та запобігти стомленості, конфліктності, сприяє збереженню й розвитку здоров'я учасників освітнього процесу. Перебування майбутнього вчителя в такому середовищі має також і велике виховне значення, оскільки він набуває досвіду його створення, що є важливим елементом сформованості його еколого-валеологічної культури.

Отже, досліджуючи формування екологічної культури студентів педагогічного факультету під час здійснення навчально-виховного процесу, ми визначаємо її як цілісну, сутнісну характеристику та як один з показників рівня фахової підготовки, який характеризується сформованим ціннісно-мотиваційним ставленням до природного середовища, необхідним рівнем оволодіння системою екологічних знань, способами творчої екологічної діяльності, що дозволяють особистості найбільш повно реалізувати себе в професійній діяльності. Однак матеріали статті не претендують на остаточне розв'язання порушеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання розвитку у студентів педагогічних спеціальностей екологічної відповідальності та мотивації здобуття екологобезпечних вмінь і навичок щодо подальшої своєї професійної педагогічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Андрієвський Б. М. Організаційно-педагогічні умови формування екологічної культури студентів / Б. М. Андрієвський // Науковий вісник МДУ. – 2009. – №7 (2) – С. 97-101.
2. Гончаренко С. І. Український педагогічний словник / С. І. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
3. Бабанский Ю. К. Педагогика высшей школы / Ю. К. Бабанский. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовского университета, 1972. – 121с.
4. Кмець А. Екологічна свідомість майбутніх учителів, проблеми, зміст, типологія /А. Кмець // Вища освіта України. – 2004. – № 4. – С. 95-97.
5. Крисаченко В. С. Екологічна культура. Теорія і практика : навчальний посібник / В. С. Крисаченко. – К. : Заповіт, 1996. – 352с.
6. Морозова Л. М. Виховання екологічної культури особистості / Л. М. Морозова // Вища освіта України. – 2001. – № 2. – С. 88-91.
7. Фенчак Л. М. Шляхи підвищення ефективності розвитку екологічної освіти та виховання в Україні / Л. М. Фенчак // Матеріали VIII міжнародної практичної конференції «Наука і освіта - 2005». Т. 16. Екологія. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – С. 55-58.

Формирование экологической культуры будущих учителей начальных классов является частью их профессиональной подготовки, а его содержание предусмотрено новой концепцией развития высшей школы. Объективно возникает необходимость внесения эффективных изменений в содержание и методы подготовки специалистов в соответствии с их будущей деятельностью. В статье рассматривается вопрос о необходимости формирования экологической культуры будущих учителей начальных классов, обоснована технология эффективного функционирования. Процесс усовершенствования экологической культуры студентов педагогического направления подготовки должно осуществляться системно, реализуя конструктив трех ведущих факторов - экологического образования; экологического воспитания; эколого-практической деятельности. На основе собственных наблюдений и исследований выявлено, что в вузах существующая система формирования экологической культуры студентов, но она содержит только некоторые элементы и фрагменты во время учебно-воспитательного процесса. В связи с этим исследованы основные принципы, факторы и условия обеспечения экологической культуры студентов, создают объективные возможности разработки педагогической системы указанного процесса. От качества подготовки будущих учителей будет зависеть уровень культуры и морали будущих поколений, а следовательно и их отношение к природе.

Ключевые слова: экологическое образование, экологическая культура, экологическое воспитание, организация учебно-воспитательной работы, педагогические условия, педагогическая система.

Formation of ecological culture of future primary school teachers is the part of their training and its content provides a new concept of high school, then there is an objective need for making effective changes to the content and methods of training specialists according to their future performance. The article discusses the need to improve the formation and development of ecological culture of future primary school teachers, technology of its development and efficient operation has been grounded. The formation of ecological culture of students of pedagogical direction of training should be carried out systematically, realizing constructive three major factors - environmental education; environmental upbringing; ecological practice. Based on our own observations and research it has been found that in the university there exists the current system of formation of student's ecological culture, but it contains only some elements and fragments in the educational process. In this regard, we study the basic principles, factors and conditions for the formation of ecological culture of students, creating objective possibilities of the development of educational system of signification the process. The quality of training of future teachers will depend on the level of culture and morality of future generations, and therefore their attitude towards nature.

Key words: ecological education, ecological culture, ecological upbringing, organization of educational work, pedagogical terms, pedagogical system.

УДК 378:159.9.018

Циркунова Наталья Ивановна,
старший преподаватель кафедры прикладной психологии,
Учреждение образования «Витебский государственный университет
имени П.М. Машерова»,
г. Витебск, Республика Беларусь
Петров Дмитрий Викторович,
студент 6 курса факультета социальной педагогики и психологии,
Учреждение образования «Витебский государственный
университет имени П.М. Машерова»,
г. Витебск, Республика Беларусь

ПСИХОСЕМАНТИЧЕСКИЙ ПОДХОД КАК МЕТОД ВЫЯВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ СТУДЕНТОВ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

В статье рассматривается проблема применения опросных методов изучения учебной мотивации, связанная с фактором социальной желательности; проводится различие между эксплицитными (декларируемыми) и имплицитными (скрываемыми или неосознаваемыми) мотивами, описывается попытка модификации методики цветowych метафор И.Л. Соломина для целей групповой диагностики имплицитной учебной мотивации студентов вузов. Модифицированный в ходе исследования вариант методики цветowych метафор И.Л. Соломина обогащает методическую базу практической психологии. Данная методика дает возможность получить более достоверную информацию о мотивах и отношении к учебе студентов вуза.

Ключевые слова: учебная мотивация, эксплицитные и имплицитные мотивы, эффект социальной желательности, психосемантический подход, семантическое пространство, методика цветowych метафор.